

І. В. НАЎРОЦКАЯ

**КРЫНІЦЫ НАВУКОВАГА СТЫЛЮ
БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ 1920-Х ГГ.**

Па меркаванні навукоўцаў, важнай задачай мовазнаўства з’яўляецца вырашэнне праблемы ўтварэння функцыянальна-стылявых разнавіднасцей літаратурных моў [1, с. 3]. Гісторыя складвання навуковага стылю патрабуе дэталёвага вывучэння, паколькі ў фундаментальных навуковых працах па гісторыі беларускай мовы ўтрымліваюцца пераважна сціслыя звесткі адносна асаблівасцей фарміравання навуковага стылю. Так, у аўтарытэтай працы «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы» калектыў даследчыкаў, робячы грунтоўныя заўвагі адносна фарміравання стылістычнай сістэмы беларускай мовы, тым не менш разглядае развіццё навукова і публіцыстычнага стылю часта сумесна, у межах навукова-публіцыстычнага стылю [4, с. 262–265]. У працах навукоўцаў заўважана, што характарызуючы навуковы стыль 1920-х гг., асобныя аўтары (А. Лапкоўская) сцвярджаюць, што навуковыя тэксты таго часу ствараліся «як бы на аснове вопыту мастацкай літаратуры» [3, с. 48]; тут, аднак, можна дадаць, што дакладна такія ж падыходы зафіксаваны і ў артыкуле В. П. Краснея [5, с. 227–228]. Такім чынам, асаблівасці фарміравання навуковага стылю чакаюць больш падрабязнага даследавання ў беларускім мовазнаўстве, што дасць матэрыял для вырашэння праблем гістарычнай стылістыкі беларускай літаратурнай мовы.

1920-я гады ў гісторыі беларускай літаратурнай мовы — адметны культурна-гістарычны перыяд, на што ўказваюць даследчыкі [3; 4]. Вызначаны часавы адрэзак паказальны для даследавання асаблівасцей складвання навуковага стылю, паколькі менавіта ў гэты час беларуская мова становіцца поліфункцыйнай (усе сферы грамадскага жыцця забяспечваюцца сродкамі нацыянальнай мовы), адкрыты вядучыя навукова-даследчыя і навучальныя ўстановы. Так, у 1922 г. на базе Навукова-тэрміналагічнай камісіі ўтвораны Інстытут беларускай культуры, рэарганізаваны пазней у Акадэмію навук БССР (1929 г.), заснаваны Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1921 г.), Горацкі земляробчы інстытут (зноў адкрыты ў 1919 г.), аб’яднаны ў 1925 г. з Беларускім інстытутам сельскай і лясной гаспадаркі ў Беларускую сельскагаспадарчую акадэмію (БСГА).

У межах функцыянальнай стылістыкі навуковы стыль традыцыйна разглядаецца як сукупнасць сродкаў для «перадачы і захоўвання навуковых ведаў» [2, с. 40]. Крыніцамі для яго вывучэння з’яўляюцца манаграфічныя даследаванні, навуковыя зборнікі, падручнікі, даведнікі, артыкулы і г. д., мэта якіх — інфармаванне чытача, паведамленне новай аб’ектыўнай інфар-

мацыі. У рамках навуковага стылю звычайна вылучаюцца ўласна навуковы, навучальны і навукова-папулярны падстылі.

Уласна навуковы падстыль шырока прадстаўлены з другой паловы 1920-х гадоў у навуковых выданнях акадэмічных устаноў. Так, у «Працах Беларускага Дзяржаўнага Універсітэту» пачынаючы з № 6–7 1925 г., друкуюцца артыкулы на беларускай мове (у пазначаным нумары прадстаўлены працы М. М. Піятуховіча пра Францішка Багушэвіча, В. Ваўка-Левановіча пра гістарычнае вывучэнне беларускай мовы, В. Д. Дружыца пра стан ВКЛ пасля Люблінскай уніі). У папярэдніх выпусках з 1922 г. надрукаваны толькі рускамоўныя артыкулы. З 1926 г. выдаюцца «Працы навуковага таварыства па вывучэнню Беларусі», пазней перайменаваныя ў «Працы Горы-Гарэцкага навуковага таварыства» з навуковымі даследаваннямі пра жывёлагадоўчы (С. І. Журык «Летняе ўтрыманне мясцовых беларускіх кароў на сеяных травах»), раслінаводчы (А. І. Берзін «Мікрарэльеф і яго ўплыў на разьвіццё азімага жыта») і іншыя аспекты сельскай гаспадаркі, а таксама філалагічную тэматыку (М. М. Ганчарык «Беларускія назовы расьлін»). У 20-я гады буйнымі навуковымі ўстановамі Беларусі арганізаваны канферэнцыі, праведзены з'езды даследчыкаў, вынікам якіх сталі зборнікі дакладаў, артыкулаў, беларускамоўныя ў абсалютнай большасці: «Працы першага з'езду даследчыкаў беларускае архэалёгіі і архэографіі 17–18 студзеня 1926 году» (Мінск, 1926), «Працы першага ўсебеларускага краязнаўчага з'езду 7–11 лютага 1926 году» (Мінск, 1926), «Працы Першае ўсебеларускае Глебазнаўчае Конфэрэнцыі 16–17 красавіка 1924 году. Матар'ялы да геолёгічнага і глебазнаўчага вывучэння Беларусі» (Мінск, 1926), «Працы акадэмічнае конфэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі (14–21 лістапада 1926 г.)» (Мінск, 1927). Прадстаўленыя ў гэтых зборніках артыкулы з'яўляюцца вынікам праведзеных даследча-пошукавых прац і ўтрымліваюць новыя на той час навуковыя звесткі, выкладзеныя ў лагічна абгрунтаванай форме.

Аднак уласна навуковы падстыль прадстаўлены і напачатку 1920-х гг. Напрыклад, у працы Я. Карскага «Беларускі народ і яго мова» (Мінск, 1920) апісаны веравызнанне беларусаў, антрапалагічныя і бытавыя асаблівасці народа, працэс утварэння беларускай мовы, прыведзены бібліяграфічныя крыніцы па гісторыі беларускага мовазнаўства, пералічаны асаблівасці беларускай мовы. Толькі ў самым пачатку кніга Я. Карскага не пазбаўлена дыдактычнага моманту — закліку размаўляць на роднай мове, які, верагодна, мог быць дапісаны Я. Лёсікам, рэдактарам выдання. Аднак далейшы выклад пералічаных праблем дазваляе залічыць гэта выданне да крыніц уласна навуковага падстылю. У 1924 г. выдадзены зборнік «Беларусь. Нарысы гісторыі, эканомікі, культуры і рэвалюцыйнага руху», дзе змешчаны артыкулы пра эканамічнае становішча Беларусі перад вайной

і рэвалюцыяй, сацыялістычны, ліберальна-апазіцыйны рух на Беларусі, беларускае пісьменства. Сярод аўтараў З. Жылуновіч, У. Ігнатоўскі, Я. Лёсік, С. Некрашэвіч, А. Бонч-Асмалоўскі, А. Бурбіс. У дадатку надрукаваны карта Беларусі, зводная ведамасць культурна-асветніцкіх устаноў Наркамасветы Беларусі на 1 кастрычніка 1923 г. Артыкулы вызначаюцца дакладнасцю, сістэматызаванасцю пададзеных звестак, зроблены лагічна абгрунтаваныя высновы.

Задачы фарміравання нацыянальных інтэлектуальных кадраў служаць выдадзеныя ў 20-я гг. XX ст. падручнікі для вышэйшай і агульнаадукацыйнай школы, якія з'яўляюцца матэрыялам для вывучэння навуковага стылю ў яго навукова-вучэбнай разнавіднасці. Падручнікі для тэхнікумаў і вышэйшай школы прадстаўлены працамі У. Ігнатоўскага: курс лекцый «Кароткі нарыс нацыянальна-культурнага адраджэння Беларусі» (Мінск, 1921), «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі» (Мінск, 1921; Вільня, 1921); выданнямі А. А. Смоліча: «Географія Беларусі» (Вільня, 1922), «Тыпы географічных краявідаў Беларусі» (Мінск, 1925) і інш.; матэрыяламі М. В. Азбукіна «Географія Эўропы» (Масква, 1924), П. Г. Цімафеева «Кароткі курс эканомічнае географіі СССР» (Мінск, 1925), Н. В. Кашына «Фізыка. Першая ступень. Курс пабудованы на аснове лябараторных заняткаў» (дзве часткі, Масква, 1924), Я. Лёсіка «Сынтакс беларускае мовы» (Мінск, 1926), яго ж «Граматыка беларускае мовы. Фонэтыка» (Мінск, 1926) і «Морфалёгія» (Мінск, 1927), М. Грамыкі «Уводзіны ў навуку аб неарганічнай прыродзе. Частка першая. Крышталёграфія» (Мінск, 1926) і яго ж «Уводзіны ў навуку аб неарганічнай прыродзе. Частка другая. Мінэралёгія» (Мінск, 1926), К. Міцкевіча «Мэтодыка роднае мовы» (Мінск, 1926), А. Круталевіча і А. Міцкевіча «Трыгономэтрыя» (Мінск, 1927/1928) і «Асновы сьветабудовы» (Мінск, 1928), Б. К. Армфельта «Нарысная геомэтрыя. Аксанамэтрыя. Лекцыі, чытаныя студэнтам гідратэхнічнага аддзялення Мелфаку Беларускай Дзяржаўнай С.-Г. Акадэміі ў 1928–29 г.» (Горкі, 1929), П. А. Хадаровіча «Запіскі па геадэзіі. Курс лекцый, чытаных праф. П. А. Хадаровічам на Землеўпарадкоўчым факультэце Бел. Дз. Акадэміі С.-Г.» (Горкі, 1929) і інш.

Спасылкі на пералічаныя вышэй падручнікі ўтрымліваюцца ў тагачасных даведніках для паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы, напрыклад, «Правілы прыёму ў вышэйшыя навучальныя ўстановы, рабфакі, тэхнікумы, пэдагагічныя курсы і прафшколы БССР і праграмы іспытаў для паступаючых у ВНУ і рабфакі на 1928–1929 навучальны год» (Мінск, 1928), дзе таксама выкладзены праграмы і патрабаванні да ведаў па адпаведных дысцыплінах. Такого тыпу выданні адносяцца да навукова-метадычнай літаратуры, прадстаўленай асобнымі выданнямі праграм, метадычнымі рэкамендацыямі да падручнікаў (напрыклад, А. Федасенка і Я. Сыцяпанаў «Мэтодычныя ўвагі да лемантара „Чырвоная зьмена“» (Мінск, 1925)), а таксама прадмовамі да вучэбных выданняў.

Школьныя падручнікі, якія служылі мэтам пашырэння адукацыі і ўдасканалення навуковых ведаў на першай ступені навучання, таксама залічваюцца да навукова-вучэбнага падстылю. Падручнікі 1920-х прадстаўлены наступнымі выданнямі: К. А. Цыгельман «Асноўныя пачаткі арытмэтыкі: сыстэматычны канспект для паўтарэння арытмэтыкі ў ніжэйшых і сярэдніх школах» (Мінск, 1920; Берлін, 1922), А. Трэпка «Фізыка. Механіка. Цяплыня» (Вільня, 1922), Р. К. Астроўскі «Космографія» (Вільня, 1924), М. Грамыка «Пачатковая географія» (Мінск, 1925), Н. Малышаў «Фізыолёгія і анатомія чалавека» (Коўна, 1923), Б. Тарашкевіч «Беларуская граматыка для школ» (Мінск, 1921), І. Траяноўскі «Курс прыродазнаўства. Частка І. Павебра, вада і зямля» (Мінск, 1925), яго ж «Курс прыродазнаўства. Частка ІІ. Расьліна і яе жыццё» (Мінск, 1926), А. А. Смоліч і М. Азбукін «Географія па-заэўропэйскіх краёў (Азія, Афрыка, Амэрыка, Аўстралія, Акіянія і Антарктыда)» (Мінск, 1925), Ф. Г. Мікельсар «Пачатковая геомэтрыя» (Масква, 1924), Я. Лёсік «Школьная граматыка беларускае мовы» (Мінск, 1926) і інш. У большасці падручнікаў напачатку змешчаны прадмовы і метадычныя заўвагі аўтараў, дзе ўтрымліваюцца парады па арганізацыі вучэбнай дзейнасці, а таксама адзначаецца практычная скіраванасць напісаных прац. Некаторыя вучэбныя выданні ўтрымліваюць перакладныя руска-беларускія слоўнікі тэрмінаў памерам ад дзвюх да шасці старонак.

Навуковыя кнігі і артыкулы 1920-х, асабліва першай паловы, адрасуюцца зацікаўленым чытачам, якія не мелі спецыяльнай адукацыі або толькі яе набывалі. З гэтай прычыны большасць крыніц навуковага стылю класіфікавана як навукова-папулярны і навукова-вучэбны падстылі. Заўважым, што апошні спалучае два папярэднія (уласна навуковы і навукова-папулярны) у залежнасці ад адрасата. Напрыклад, М. І. Каспяровіч адрасуе сваю працу «Беларуская архітэктура» (Віцебск, 1925), па яго меркаванні, шырокаму колу мала падрыхтаваных чытачоў і піша «кароткую папулярнызацыю сучасных гістарычных ведаў». У працы даследчык лагічна выяўляе асноўныя рысы развіцця старажытнай беларускай архітэктуры, падае схемы планаў мясцовасцей, паказвае гістарычную абумоўленасць будовы замкаў, грунтоўна апісвае культавыя будынкi і інш.

Да тыпу такой літаратуры адносіцца праект «Завочны сялянскі універсітэт» (Выпуск І, Горкі, 1930/1929), дзе ва ўступе пазначана, што кніга адрасуецца будучым слухачам універсітэта — сялянам рэспублікі. У выпуску змешчаны шэраг артыкулаў, датычных сельскай гаспадаркі, абгрунтаваныя высновы пададзены разрадкай. Некаторыя артыкулы заканчваюцца лозунгавымі заклікамі. У артыкуле «Матэматыка ў сельскай гаспадарцы» падаюцца пачатковыя звесткі з арыфметыкі, у адпаведным артыкуле разглядаюцца базавыя паняцці прыродазнаўства. Таксама выкладаюцца асноўныя звесткі з галіны біялогіі, раслінаводства, жывёлагадоўлі. Артыкулы суправаджаюцца малюнкамі і схемамі. Першы выпуск складаецца з 6 артыкулаў.

На пачатку 1920-х распаўсюджваліся дапаможнікі і даведнікі, з дапамогай якіх можна было за кароткі час і ў даступнай форме атрымаць перадавыя навуковыя веды. Звесткі ў такой літаратуры носяць навукова-пазнавальны і прыкладны (практычны) характар. Да дапаможнікаў па эканоміцы і вядзенні гаспадаркі адносяцца наступныя выданні: «Парады закладчыкам спажывецкіх таварыстваў (коопэратываў)» (Вільня, 1920), «Першыя крокі ураду спажывецкага таварыства (коопэратыва)» у апрацоўцы С. Чыжэўскага (Вільня, 1921), дзе разам з прыкладнымі звесткамі па арганізацыі працы кааператыва выкладзены кароткія дакладныя веды з галіны эканомікі (віды кніг рахунковасці, абаротны капітал, выдаткі і інш.).

Да навукова-папулярнага падстылю адносіцца серыя «Сялянская бібліотэка» (Мінск), асабліва пашыраная як колькасна (у першай палове 20-х выйшла 34 назвы памерам ад 18 да 101 старонкі), так і тэматычна (сельска-гаспадарчыя культуры, угнаенні, жывёлагадоўля, медыцына), а таксама серыя «Сельска-гаспадарская бібліотэка» (Вільня), прадстаўленая дзвюма назвамі аўтарства Я. Пачопкі: «Малочная карова: Як яе выбраць, карміць і даглядаць» (Вільня, 1923), «Гародніцтва: Як трэба гаспадарыць на агародзе, каб мець добрае варыва» (Вільня, 1925).

Навуковыя артыкулы інфармацыйна-даведачнага характару часта друкаваліся ў тагачасных зборніках і календарых. Напрыклад, у віленскім выданні «Зборнік Наша Ніва 1920» змешчаны артыкулы з галіны эканомікі (А. Галавінскі «Увага аб фінансава-эканамічнай адбудове Беларусі»), рамеснай вытворчасці (А. Уласаў «Хатнія промыслы ў Беларусі»), філалогіі (І. Луцкевіч «Ай кітаб»).

Такім чынам, ужо з пачатку 1920-х гг. выдаваліся як арыгінальныя, так і зарэфэрыраваныя або перакладныя навуковыя даследаванні, якія мелі на мэце пазнаёміць чытача з перадавымі сістэматызаванымі навуковымі ведамі. Мэтай прац як у папулярных выданнях, так і ўласна навуковых была дэманстрацыя сувязі тэорыі і практыкі, выяўленне практычнай карысці атрыманых тэарэтычных звестак.

Навуковыя працы 1920-х прадстаўлены наступнымі галінамі ведаў: эканоміка, матэматыка, медыцына, астраномія, мова- і літаратуразнаўства, філасофія, гісторыя, сельская гаспадарка, краязнаўства, прыродазнаўства, мінералогія і інш. І нягледзячы на тое, што навуковы стыль першай паловы 20-х гг. XX ст. у большасці прадстаўлены ў выглядзе навуковага апісання, адаптаванага і спрошчанага для чытача, на пачатковым этапе свайго стаўлення ён паступова пашыраў як тэматычную, так і стылёва-жанравую разнастайнасць і ўжо з другой паловы 1920-х прадстаўлены ў выглядзе сістэматызаванай даследча-пошукавай працы. Менавіта 20-я гг. XX ст. можа ахарактарызаваць як пачатак беларускай навукі сродкамі нацыянальнай мовы. У гэты перыяд назапашваецца грунтоўны навуковы матэрыял, які знойдзе працяг у далейшых даследаваннях.

ЛІТАРАТУРА

1. *Азроянц А. А.* «Экономический магазин» А. Т. Болотова как источник по истории русского литературного языка XVIII века: автореф. ... дис канд. филол. наук. — Москва, 2012.
2. Асновы культуры маўлення і стылістыкі / пад рэд. У. В. Анічэнкі. — Мінск, 1992.
3. *Запрудскі С. М.* Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920–1930-я гады. — Мінск, 2013.
4. *Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І.* Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. — Т. 2. — Мінск, 1968.
5. *Красней В. П.* Функцыянальна-стылявая дыферэнцыяцыя беларускай літаратурнай мовы // Беларуская мова. — Ороле, 1998. — С. 223–260.